

למאן להתנחם

"הִפְרָ נָא", שואלים בני יעקב את אביהם, "הֲכַתְנַת בְּנֵךְ הוּא אִם לֹא?". ויעקב מכיר גם מכיר. "כַּתְנַת בְּנִי", הוא מזהה. "חִיָּה רָעָה אֶכְלֶתְהוּ. טָרַף טָרַף יוֹסֵף!". והכתוב ממשיך ומספר: "וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלְתָיו וַיִּשֶׂם שָׁק בְּמַתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יָמִים רַבִּים. וַיִּקְמוּ כָל בְּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ, וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם. וַיֹּאמֶר: כִּי אֶרֶד אֶל בְּנֵי אֲבִל שְׂאֵלָה" (בראשית לז, לג-לה).

ההלכה שְׂמָה גבולות לאבל. שבעה, שלושים, שנה, ולא יותר. אדם אינו מתאבל עד סוף ימיו. על המתאבלים יתר על המידה אומר ה', "אִין אַתֶּם רַחֲמַנִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי" (על פי בבלי, מועד קטן כז ע"ב). אך יעקב מודיע שיתאבל עד מותו. המדרש (מובא ברש"י) מציע הסבר מאיר עיניים: "אִין מַקְבְּלִין תַּנְחוּמִים עַל הַחַי"; במילים אחרות, יעקב מסרב להתנחם כי לא איבד את תקוותו שעוד יוסף חי.

מצבו של יעקב מזכיר את מצבם הנורא של הורי חיילים נעדרים. הם אינם יכולים לעבור את השלבים הנורמליים של האבל מפני שאינם יכולים לוותר על האפשרות שיקירם הנעדר עשוי להימצא. אבלם המתמשך הוא סוג של נאמנות; הוויתור, ההתנחמות, ההשלמה עם האובדן, הם בעיניהם בגידה. במקרים אלה, הסירוב להתנחם הוא סירוב לוותר על התקווה.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

על סמך מה המשיך יעקב לקוות? הרי הוא ראה את הכותונת המגואלת בדם, ואמר כמו פיו "חִיָּה רָעָה אֶכְלֶתְהוּ. טָרַף טָרַף יוֹסֵף"! חוקר המשפט המקראי דייוויד דאובֶה ז"ל העלה הצעה הנראית לי משכנעת. למילים שנאמרו ליעקב "הִפְרָ נָא" יש משמעות סמי-משפטית. דאובֶה מקשר אותן, ואת ענייננו, לדין שומר שכר שבפרשת משפטים:

כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חָמוֹר או שוֹר או שֶׁה וְכָל בְּהֵמָה לְשֹׂמֵר, וּמֵת או נִשְׁבֵּר או נִשְׁכָּה, אִין רֹאֶה - שְׂבָעַת ה' תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם, אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֶכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעֵלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלַם.... אִם טָרַף יִטְרֹף יִבְאֶהוּ עַד, הִטְרַפָּה לֹא יִשְׁלַם. (שמות כב, ט-יג)

השומר צריך לשלם את הנזק אם התרשל, אך לא אם שמר כראוי ואירע מקרה ביש בלתי צפוי. הטריפה היא מקרה מסוג זה, והמילים "טָרַף יִטְרֹף" מהדהדות את "טָרַף טָרַף יוֹסֵף". חוקים ומשפטים התקיימו גם לפני מתן תורה. יעקב עצמו אמר ללבן, שהפקיד בידו את צאנו, שהוא פעל לפנים משורת הדין וספג מכיסו נזקי טריפות: "טָרַפָּה לֹא הִבְאֵתִי אֵלֶיךָ; אֲנִכִּי אֶחְטָנָה, מִיָּדִי תִבְקָשָׁנָה" (בראשית לא, לט). עוד ידוע לנו כי אבחנה דומה בין שגגה לאונס הייתה נהוגה לגבי אחריותו של אח בכור לגורלו של אח צעיר שהופקד בידו למשמרת. מכאן טענתו המתחמקת של קין, "הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִכִּי?"

לאור זאת נבין את שהתרחש במפגש בין יעקב לבניו כששבו בלי יוסף. הם היו אחראים על אחיהם הקטן, והיו צריכים לתת את הדין על אובדנו. לכן הביאו איתם, בהתאם לדין השומר, את ה"עֵד", הרֹאֶיָה, לכך שהוא נטרף: אם הוא נטרף, הם פטורים. בקשתם מיעקב "הכר נא" כמזה כבקשה לבחון את הראייה.

ליעקב לא הייתה ברירה אלא לעשות זאת – ולזכותם. ועדיין, שופט עשוי לזכות נאשם בשל ראיות לא מספקות, ועדיין לחשוד בו בלבד. באופן דומה, יעקב לא האמין לבניו, אף שפטר אותם מאשמה פורמלית. מיאנו להתנחם מעיד על כך. תקוותו שעוד יוסף חי עתידה הייתה, כידוע, להתאמת.

המיאון להינחם מוכר לנו מעוד מקרים במקורותינו. הנה הנביא ירמיהו על אמו של יוסף:

כֹּה אָמַר ה': קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים:
 רָחַל מְבַכָּה עַל בְּנִיהָ, מֵאַנְהָ לְהִנָּחֵם עַל בְּנִיהָ כִּי אֵינְנָה.
 כֹּה אָמַר ה': מְנַעֵי קוֹלָהּ מִבְּכִי וְעֵינֶיהָ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ
 שָׂכָר לְפַעֲלֶתָהּ, נְאֻם ה', וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה
 לְאַחֲרִיתָהּ, נְאֻם ה', וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם." (ירמיהו לא,
 טו-יז)

מאין ידע ירמיהו שהבנים ישובו לגבולם? משום שרחל – ובניה, ועם ישראל כולו – מיאנו להינחם, כלומר סירבו לוותר על התקווה. כך היה גם בימי גלות בבל; מזמור תהלים קלז הוא מן הביטויים הפרדיגמטיים של המיאון להינחם:

עַל נְהָרוֹת בְּכָל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזָכְרָנוּ אֶת צִיּוֹן...
 אֵיךְ נִשְׁיֵר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֹכַר? אִם אֲשַׁכַּח:
 יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי; תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵי אִם לֹא
 אֲזַכְּרֶכֶּי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחַתִּי."
 (תהלים קלז, א-1)

ידוע הסיפור על נפוליאון, שהתפלא למשמע קינות היהודים בתשעה באב, והשתומם כפליים כששמע שהם אבלים על חורבן

בן יותר מ-1,700 שנה. "עם המתאבל על ארצו שנים כה רבות, חזקה עליו שעוד יחזור אליה", הכריז.

היהודים הם העם שסירב להתנחם, כי לא נטש את התקווה. יעקב זכה לשוב ולראות את יוסף. בניה של רחל שבו לגבולם. עם ישראל שב לציון. כל הסימנים הראו אחרת: הכותונת המגואלת, הגלות המתארכת, שממותיה של הארץ. גזר דינה של ההיסטוריה נראה בלתי־הפיך. עם ישראל לא השלים עם הנתונים ולא קיבל את הראיות, כי לעומתם היו לו אמונה, ביטחון ותקוות ברזל שהתגלתה כחזקה מן הכורח ההיסטורי. לא נגזים אם נאמר שהעם היהודי שרד באמצעות התקווה. תקווה זו נולדה בפסוק אחד פשוט, או אולי לא כל כך פשוט, בסיפורו של יעקב. הוא מיאן להינחם. ואנו, אף כי עולמנו עוד מצולק באלומות, בעוני ובעוול, חייבים לעשות כמוהו.